

Carl M:son Mannerfelt till minne

Carl M:son Mannerfelt livsgärning är en av de mera märkliga, vederligt med få mot-svarigheter i modern tid i den geografiska forskarvärlden. Idrottsmannen och friluft-släskaren valde redan som ung man geogra-fistudier som grund för sin utbildning. Han inriktade sig mot glacialmorfologiska stu-dier i fält och med hjälp av flygbilder och framför allt kartor slog naturvetaren broar in i företagsvärlden. Han blev företagsleda-re och ekonom för att sluta sin karriär som miljökampe och humanist – vägen under ett långt liv kantades av äventyr, hårda duster och stora framgångar. Han föddes den 10 april 1913 och avled 96 år gammal den 10 september 2009.

Carl Mannerfelt tog studentexamen 1933. Till faderns besvikelse lockade inte den militära banan utan siktet inställdes mot en jägmästarexamen. I avvaktan på att dessa studier skulle inledas kom han 1934 att satsa på en kurs i kartografi och fältmätning vid Stockholms högskolas Geografiska institut. Denna händelse skulle visa sig avgörande för Mannerfelts framtida värv.

Vid den tiden var Hans W:son Ahlmann professor i geografi i Stockholm. Hans specialitet var glaciologi och han räknades till världens främsta inom sitt fack. Under Ahlmanns expedition till Vatnajökull 1936 medföljde den unge geografistudenten Carl Mannerfelt. Expeditionen råkade ut för ett våldsamt snöoväder som omöjliggjorde kommunikation med bebodda trakter. I svår snöstorm gick Mannerfelt på skidor ned till bygden för att hämta hjälp till den nödställda expeditionen som ett tag var nära att förgås. Mannerfelts intresse för fjäll och is stärktes

successivt och när det var dags för att finna ett avhandlingsämne blev valet ganska naturligt – det blev studier i glacialmorfologi.

Ahlmann förenade sin auktoritet med mentorskap men också med kamratskap. Han sörjde för de unga forskarstuderandes välfärd på flera sätt, bland annat genom forskningsanslag och lämpliga uppgif-ter i den akademiska geografiska världen. Mannerfelt blev skattmästare och sekre-tare i Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi (SSAG), sedermera också re-daktör för Sällskapet tidskrift YMER och därefter dess ordförande åren 1975–77 och 1979–80, samt i många år till sitt frånfalle hedersmedlem i Sällskapet.

Ahlmann förmedlade också kontakten med Axel Lagrelius, chef för Generalstabens Litografiska Anstalt, som bland annat sva-rade för landets officiella kartproduktion. Mannerfelt fick deltidsanställning som kart-redaktör i koncernen redan 1941. Han an-ställdes på heltid 1947.

Carl Mannerfelt disputerade den 26 maj 1945 på en avhandling med titeln ”Några glacialmorfologiska formelement och deras vittnesbörd om inlandsisens avsmältning-mekanik i svensk och norsk fjällterräng”. Den kände kvartärgeologen, professor Lennart von Post, recenserade avhandlingen i Dagens Nyheter bland annat med följande ord: ”en i princip slutgiltig bild av hur det gick till då våra fjäll smälte fram ur ishöl-jet”. Professor Tore Sund skrev i ett sakkun-nigutlåtande ”Personlig har jeg om og om igen måttet si att her har nok Mannerfelt rett, og både i avhandlingen og i felten har det vært en fornøyelse å følge den elegante

og logiske bevisføringen”. Mannerfelt er nådde docentkompetens och avhandlingen är i dag en klassiker inom glacialmorfologin. Mannerfelt kom inte att fullfölja sin forskningslinje men hans forskarutbildning framhölls ofta inom företagsvärlden där man fäste sig vid hans analytiska förmåga.

Det nya i Mannerfelts avhandling låg inte minst i metodiken. Vid sidan av fältundersökningarna utnyttjades flygrekognosering och flygfotografering. Bland annat utnyttjade Mannerfelt möjligheten till terrängstudier genom flygbildstolkning. De pedagogiska insatserna i form av skisser och diagram blev mycket uppmärksammade liksom förnyelsen av forskningsområdets nomenklatur. Stereobildpar i form av anaglyfbilder bifogades också i avhandlingen, så att läsaren själv kunde se intressanta delar av terrängen tredimensionellt. Med tillbakablick på avhandlingen och dess betydelse skrev geografen professor Gunnar Hoppe 1993: ”Det var ett vetenskapligt mästerstycke och en pedagogisk topprestation, som kanske mer än något annat arbete i vårt land visade flygbildernas oerhörda slagkraft. Avhandlingen blev något av en startsignal inom geomorfologin, och i synnerhet glacialmorfologin”. Mannerfelt stannade vid det Geografiska institutet fram till år 1947. Åren närmast efter disputationen tjänstgjorde han som lärare och examinator.

Redan mot slutet av 1930-talet kom Mannerfelt således i kontakt med Axel Lagrelius och hans svärson Åke Wickman, mäktiga representanter för den grafiska industrin i Sverige. Lagrelius hade varit med om att grunda koncernen Sveriges Litografiska Tryckerier (SLT, sedermera Esselte) och han hade själv varit chef för den i SLT ingående Generalstabens Litografiska Anstalt (GLA) under åren 1898–1933. Därefter blev Wickman chef. Lagrelius delade dessutom frikostigt med sig av sina ekonomiska

tillgångar när det gällde geografisk forskning och forskningsresor.

Axel Lagrelius bad Mannerfelt att komma till GLA för att diskutera framtiden. Han fick erbjudandet att tjänstgöra som kartredaktör på halvtid – avhandlingsarbetet var ju ännu inte avklarat. Arbetet inleddes 1941 och hädanefter kom Carl Mannerfelt att ägna sin själ åt kartor, det blev hans livsintresse. ”Kartor var först för mig ett medel, när jag skulle skriva min doktorsavhandling. Men de var på den tiden aldrig något mål i sig. Fotografi, fotogrammetri och alla slags fältstudier var jag intresserad av, och därmed kom jag att använda kartor”.

Från år 1947 hade Mannerfelt en flexibel heltidsanställning vid GLA som emellertid snart övergick i heltidssysselsättning med fokus på kartproduktion. Han har själv kallat de första 20 åren ”som de gyllene åren i mitt yrkesverksamma liv”. Med utgångspunkt från förvärvade kunskaper inom hans vetenskapliga område blev han engagerad i en ständigt stegrad produkt- och företagsutveckling. Från 1959 fick han ensam hela ansvaret som verkställande chef för GLA. Nya stimulerande kontakter knöts med likasinnade inom och utom landet. Genom aktiv medverkan och uppdrag i SSAG förlorade han emellertid inte kontakten med den vetenskapliga geografin.

Carl Mannerfelt var ordförande i det svenska Kartografiska Sällskapet 1955–60 och var där en av de drivande krafterna bakom tillkomsten av Sveriges nya topografiska karta i skala 1:50 000. Redan under den internationella geografkongressen i Lissabon 1949 pläderade Mannerfelt för ett kartografiskt samarbete länderna emellan inom FN:s ram, främst i fråga om redigering. Han samlade därför ett antal kartspecialister till Stockholm för diskussioner. Som nybliven ordförande i Kartografiska Sällskapet anordnade han kort därefter

den första internationella kartkonferensen vid Tollare folkhögskola i Stockholm. Inspirator och lärofader var bland annat nestorn bland världens kartografer, den schweiziske professorn Eduard Imhof. Syftet var att samla specialister på kartframställningens teknik. Denna konferens ledde i sin tur till ett öppet samarbete över gränserna som gav mersmak. Som en frukt av dessa kontakter grundades International Cartographic Association (ICA) 1959. ICA-konferensen 1997 förlades till i Stockholm.

Mannerfelt ägnade sig också åt en mera populär och publik verksamhet. Han deltog i redaktionsarbetet för ett drygt tjugotal kart- och atlasverk. Som ledamot av Kungliga Automobilklubbens styrelse var han till exempel med om att utveckla den välredigerade och rikligt spridda KAK:s bilatlas. Andra vägkartor inte att förglömma. Han medverkade också i utgåvan av STF:s turistkarta i 26 delar. Vidare ingick han i redaktionen för ett stort antal skolatlaser, bland annat den i Norden spridda Nordisk Skolatlaser från 1953, för övrigt frukten av ett samarbete mellan de nordiska länderna.

Han var ansvarig för atlasdelen i verket "Sverige – Land och Folk" i tre band om hela 1900 sidor från 1966. Sverige – Land och Folk producerades efter förebild av Cappelens Norge. Ett internationellt projekt var Tidens Världsatlas. Genom detta senare arbete inleddes ett nära samarbete med flera stora kulturländer. En av de sista stora insatserna som atlasproducent gjorde Mannerfelt i samband med utgåvan av den Stora Internationella Världsatlasen 1969. Härutöver kan nämnas att han medverkade till att de stora flygbolagen presenterade sina flyglinjer i form av kartor, bland annat SAS, Swissair, Sabena och Thai Air.

Vid nyåret 1963/64 utsågs han till koncernchef för Esselte. Under hans tio år i befattningen genomfördes en av de mera

uppmärksammade omstruktureringarna i svensk industri. För att hedra sin ordförande för den betydelsefulla och på sätt och vis geografiskt färgade insatsen för Esselte-koncernen anslag Esseltes styrelse 1978 en miljon kronor till en fond som skulle tjäna forskningen vid Stockholms universitet inom ämnesområdena internationell ekonomi och geografi.

Efter pensioneringen, och efter att ha lämnat de många styrelseuppdragen i näringslivet, återvände han till sitt gamla universitetsämne geografi, fast denna gång mer med inriktning mot kulturgeografi och miljöfrågor. Han blev styrelsemedlem och sedermera ordförande i Världsnaturfondens svenska gren samt hedersledamot i den internationella moderorganisationen. Han lämnade det aktiva arbetet i organisationen 1988 och donerade då pengar till ett pris som främjar "initiativ och produktion som förenar natur- och miljövard med teknisk och ekonomisk utveckling". Denna prisformulering sammanfattar i själva verket Mannerfelts egen idé om hur industriell verksamhet ska bedrivas.

Litteratur och källor

Sammanställningen bygger i första hand på en privatupplaga av skriften *Calle Mannerfelt kartlagd*, av Göran Smith 1995. Viss information är också hämtad ur en vänbok till Mannerfelt med titeln *Vandringsleder* från 1993. I någon mån har också ett par småskrifter utgivna av Mannerfelt själv utnyttjats, nämligen *Funderingar på en skogstig* 1976 och *Ledstjärnor* 1993. Muntliga uppgifter vid genomläsning av manuskriptet har lämnats av Staffan Helmfrid och Per Holmlund.

Ulf Sporrang

Prof em i geografi vid Stockholms universitet